Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ

Εικόνα 1: Θεόφιλος Χατζημιχαήλ

Μια φορά κι έναν καιρό, καθώς λένε, ένας φούρναρης παράγγειλε σ' ένα φτωχό ζωγράφο να τονε ζωγραφίσει την ώρα που φούρνιζε ψωμιά. Ο ζωγράφος άρχισε να δουλεύει, και όταν καταπιάστηκε να εικονίσει το φουρνιστήρι, αντί να το φτιάξει οριζόντιο, σύμφωνα με την προοπτική, το έφτιαξε κάθετο, δείχνοντας όλο του το πλάτος· έπειτα, με τον ίδιο τρόπο, ζωγράφισε πάνω στο φουρνιστήρι κι ένα καρβέλι. Πέρασε ένας έξυπνος άνθρωπος και του είπε: «Το ψωμί, έτσι που το 'βαλες, θα πέσει». Ο ζωγράφος αποκρίθηκε, χωρίς να σηκώσει το κεφάλι: «Έννοια σου· μόνο τα αληθινά ψωμιά πέφτουν· τα ζωγραφισμένα στέκονται· όλα πρέπει να φαίνουνται στη ζωγραφιά!»

Ο ζωγράφος του παραμυθιού είναι ο Μυτιληνιός Θεόφιλος Γ. Χατζημιχαήλ και το ανέκδοτο με τα ψωμιά παρουσιάστηκε από τον Γιώργο Σεφέρη στην αρχή κειμένου ομιλίας του για την έκθεση έργων του Θεόφιλου, στο Βρετανικό Συμβούλιο το 1947.

Ένας από τους χαρακτηριστικότερους ζωγράφους της λαϊκής ζωγραφικής είναι ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ. Γεννήθηκε πιθανόν το έτος 1873 στη Βαρειά Μυτιλήνης. Από μικρός ο Θεόφιλος δούλεψε κοντά στον θείο του Γιώργη, γιο του παππού του Κωνσταντή, γνωστού ζωγράφου-αγιογράφου της εποχής, κουβαλώντας λάσπη και φτιάχνοντας χρώματα. Σε ηλικία 15-16 ετών έφυγε για τη Σμύρνη και από εκεί για Αθήνα, Θεσσαλία, Βόλο, Πήλιο όπου και έμεινε 12 χρόνια. Μέτα από μερικά χρόνια περιπλάνησης επέστρεψε πίσω στη Μυτιλήνη όπου και πέθανε το 1934 στο σπίτι του. Ένα χρόνο μετά άρχισε η προβολή του έργου του και με πρωτοβουλία του Τεριάντ την άνοιξη του 1936 πραγματοποιήθηκε μία έκθεση στο Παρίσι με τα έργα του.

Ο Θεόφιλος τριγυρνούσε ερημοσπίτης, με χρώματα μες στο σελάχι του, έτοιμος να ζωγραφίσει επιφάνειες τοίχων σ' εξοχικά μαγαζιά, καφενεία, ταβέρνες, όπου τύχαινε, αρκεί να τού 'διναν την άδεια κι ένα κομμάτι ψωμί, ένα ποτήρι κρασί ή τουλάχιστο τις μπογιές που χρειαζόταν. Για τούτο και τα μαγαζιά όπου ζωγράφιζε ήταν συνήθως όσα είχαν σχέση με τρόφιμα (μαγειρεία, μπακάλικα, μανάβικα, καφενεία, φούρνους, χάνια). Άλλες φορές πάλι ζωγράφιζε για το κέφι του ή για να εκφράσει τη φιλία του. Ήταν ένας ανοιχτόκαρδος άνθρωπος, χωρατατζής, περίεργος και κεφάτος. Είχε μεγάλη εκτίμηση στη δουλειά του, αν και ήταν πάντα υποχρεωμένος ν' αμείβεται με πενταροδεκάρες.

Τα θέματα των έργων του είναι πολλά, σκηνές από τη μυθολογία και την ελληνική ιστορία, προσωπογραφίες, τοπία και πόλεις, σκηνές καθημερινής ζωής και διάφορα διακοσμητικά. Φτιάχνει τους ήρωες του μεγάλους σε μέγεθος, καθώς το χέρι του ζωγράφου οδηγημένο απ' την καρδιά του δεν μπορούσε να σχεδιάσει τον ήρωα του το ίδιο με τους κοινούς θνητούς.

Για να καταλάβουμε το νόημα της ζωής του Θεόφιλου πρέπει να κατέχουμε την τέχνη του. Η ζωή του συχνά αντέγραφε την τέχνη του, έτσι και ο ίδιος συνήθιζε να ντύνεται σαν ήρωας με την καμαρωτή, αλλά λερωμένη φουστανέλα του (Εικόνα1). Ο Θεόφιλος πολλές φορές δεν μπόρεσε να ξεχωρίσει τους δύο κόσμους, της ζωής και της τέχνης κι' εδώ ακριβώς βρίσκεται το μυστικό της παραξενιάς του που νομίστηκε για τρέλα.

Τα χρώματα τα κατασκεύαζε ο ίδιος ο Θεόφιλος από τότε που ήταν μικρός ανακατεύοντας πρωτόγονα υλικά. Χρησιμοποιούσε καθαρούς τόνους χρωμάτων όπως κόκκινο, κίτρινο, πράσινο, γαλάζιο, ροζ, καφέ, μαύρο. Το μυστικό της σύνθεσής τους δεν το έμαθε ποτέ κανείς. Χρησιμοποιούσε σκόνες βαρελιού, διάφορα βότανα της γης, καρπούς, κοπανισμένο κεραμίδι, φύλλα λουλουδιών, ανακατεμένα με χυμό από φλούδα ροδιού, γάλα συκιάς, ασπράδι αυγού και… ούρα ως συνδετικό χρωμάτων!

Η εργασία του ήτανε καταπληκτικά γρήγορη, έναν πίνακα τον τελείωνε σε λίγες ώρες, χωρίς καν να τον σχεδιάσει. Συχνά ζωγράφιζε δημόσια, επί παρουσία ακροατηρίου, που κατέφθανε να τον θαυμάσει ή να τον κοροϊδέψει. Από το φαρδύ, δερμάτινο σελάχι του τραβούσε τα πινέλα, τα χρώματά του, τα σύνεργά του κι άρχιζε τη δουλειά, μιλώντας και αστειευόμενος μ' αυτούς που τον παρακολουθούσαν. Στις τοιχογραφίες του εργαζόταν ξεκινώντας από τα αριστερά, χρησιμοποιώντας το αριστερό του χέρι και ζωγραφίζοντας τις φιγούρες από τα πόδια προς τα πάνω. Λέγεται ότι στη Μυτιλήνη, ένας περίεργος που τον παρατηρούσε να αρχίζει μια φιγούρα κατ' αυτόν τον τρόπο, ρώτησε ποιο ήταν το θέμα. "Πώς θες να ξέρω ποιός είναι", απάντησε ο ζωγράφος, "αν δε φτάσω στο κεφάλι;».

Κατά τη διαδικασία κατασκευής του πίνακα, δεν περιμένει να τελειώσει το τοπίο για να προσθέσει από πάνω τις φιγούρες του. Το ένα με το άλλο γίνονται μαζί, η ζωγραφιά του τελειώνει προοδευτικά, κομμάτι με κομμάτι. Γι' αυτό ο θεατής έχει σε μερικές περιπτώσεις την εντύπωση πως διασχίζει ο ίδιος το τοπίο μαζί με τον ήρωα.

Τώρα που έχουν περάσει τα χρόνια και δεν ξέρουμε αν όλες οι πληροφορίες για τη ζωή του Θεόφιλου είναι αληθινές ή γέννημα μιας φαντασίας που όλο και πιο πολύ μυθοποιεί το ζωγράφο, κι άσχετα αν δεν μάθαμε απόλυτα τη σύνθεση των χρωμάτων του, ξέρουμε όμως πως ο φτωχός εκείνος αγαθιάρης είχε μια υπερφυσική δύναμη». Και όπως αναφέρει η διηγηματογράφος Λαμπίρη, «Η ζωή του μου φαινόταν σαν παραμύθι που είχε φτάσει ως τις μέρες μας, όπως φτάνουν όλα τα παραμύθια από στόμα σε στόμα, με τις προσθήκες και τις αφαιρέσεις, ανάλογα με τη διάθεση του κάθε αφηγητή».

Οι πληροφορίες σχετικά με το Θεόφιλο προέρχονται από το αρχείο της υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Βορείου Αιγαίου και από τη διδακτορική διατριβή της Μαρίας Γ. Μόσχου, «Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ βιβλιογραφούμενος», 2004.